

Pratarmė

Siaurėjant popierinių tekstų skaitytojų ratui, *Semiotika* persikelia į internetinę erdvę. Prieš kelerius metus tai padarė ir prancūzų *Actes sémiotiques*. Šiek tiek gaila, kad dešimties sąsiuvinių lentynėlės nebepapildys naujos knygelės, kurių, kvepiančių šviežia spauda, laukdavo ištikimiausi skaitytojai. Bet užtat tampame prieinami smalsiems interneto naršytojams. Ateityje greta verstinių straipsnių galėsime patalpinti jų versijas originalo kalba. Šitaip tapsime atviresni tarptautinei semiotikų bendrijai.

Šis sąsiuvinis turi paantraštę „Metodo išbandymas“. Algirdas Julius Greimas Rolando Pavilionio sudarytą ir, talkinant Broniui Savukynui, išverstą jo semiotinių darbų rinktinę juokaudamas vadindavo „Rolando giesmė“. Vertėjams teko ieškoti lietuviškų žodžių prancūzų semiotikų sukurtiems terminams. Ne visi atitikmenys prigijo. Lietuvių semiotikos žodynas per tuos 26 metus gerokai pasikeitė. Bręsta poreikis daugelį pamatinių tekstų išversti iš naujo. Pasikeitė ir semiotikos instrumentarijus. Į semiotinės analizės akiratį patenka nauji tekstų aspektai ir metodologiniai įrankiai.

Sąsiuvinį pradedame Virginijos Cibarauskės ir Pauliaus Jevsejevo straipsniu, kuriame analizuojamas meilės diskursas Vinco Mykolaičio-Putino romane *Altorių šešėly*. Šis romanas keletą mėnesių buvo aptarinėjamas Vilniaus universiteto Greimo centro Tarpdisciplininiame seminare, skirtame „meilės semiotikai“.

Plėtodami pasijų semiotikos problemiką, autoriai koreguoja tradicinį požiūrį į *Altorių šešėly* kaip į psichologinį romaną. Jų manymu, meilės raiška čia priklauso nuo išankstinių sociokultūrinių nuostatų, standartinių situacijų ir elgsenų repertuaro. Per

pasakojamas meilės istorijas pasireiškia romano autoriaus aksiologija ir ideologija. Pasak straipsnio autorių, romane reprodukuojama sociokultūrinė struktūra, kuriai paklūsta visi meilės situacijose veikiantys personažai ir šias situacijas aiškinantis pasakotojas. Formuluojuotą problemą Greimo semiotikos terminais, galima būtų sakyti, kad Liudo Vasario santykiai su moterimis priklauso pagalbinei naratyvinei programai, o jo pamatinė naratyvinė programa – tapimas poetu. Iš to daroma originali išvada, kad romano aksiologinės struktūros pamatas – neoromantinis pasaulėvaizdis. Meilės istorijų peripetijos veda į palaimingą Vasario kaip poeto prigimties išsipildymą.

Autorių plėtojama „meilės semiotika“ perima pamatines pasijų semiotikos idėjas. Nagrinėjant Vasario ir moterų santykius aptariamos personažų manipuliacinės strategijos. Pragmatiniai įvykiai perleidžiami per kognityvinį atlikėjų ir pasakotojo filtrą. Kaip alternatyva psichologinio romano principams pristatomas stebuklinės pasakos modelis, iš kurio išaugo Greimo naratyvinė gramatika. Tiesa, vienos pasakos pavyzdžio nepakaktų bendresnėms teorinėms išvadoms, bet įsidėmėtinos išvalgos apie struktūrinius romano ir pasakos sutapimus: kartotinis susitikimas su keturiomis moterimis, pasakiškas kompetenciją suteikiančio kvalifikacinio išbandymo pobūdis. Putino papasakota meilės pasaka vertinama kaip ritualinė socialinė permaina pereinant iš „privalomos paprotinės viengungystės į paprotinės šeimos būklę“.

Iš Rolando Barthes'o *Meilės diskurso fragmentų*, kuriuos prieš porą metų atidžiai skaitėme Tarpdisciplininiame seminare, straipsnio autoriai perima „figūros“ sąvoką, taikydami ją meilės istorijose pasikartojančioms stereotipinėms Gando, Intrigos, Susitikimo, Flirto, Išbandymo ir Derybų situacijoms. Iš šių figūrų konstruojamas sociokultūrinis merginimo ritualas.

Analizuodami Putino romaną *Virginija Cibarauskė* ir Paulius Jevsejevas tapo dvejetainiu subjektu, prisiimančiu atsakomybę už naują Liudo Vasario žygių interpretaciją.

Heidi Toelle pasitelkia semiotikos instrumentus analizuodama *Tūkstančio ir vienos nakties* pasaką „Pasakojimas apie Ajubą, jo sūnų Ganimą ir jo dukterį Fitną“. Straipsnio autorė praėjusių metų pavasarį Greimo centre skaitė paskaitų ciklą *Meilės samprata arabų*

islamo kultūroje. Straipsnyje „Meilės įvardijimai ir kategorizacija arabų kalboje ir kultūroje“ (*Metai*, 2014, Nr. 8–9), parengtame įžanginės paskaitos pagrindu, ji išsamiai apžvelgė kultūrinį kontekstą, kuriame funkcionuoja 22 leksemos, apibūdinančios meilę arabų kalboje.

Semiotikai pateiktame straipsnyje nagrinėjamos vienoje pasakoje aktualizuotos „meilės“ reikšmės, aptariama kalbinė jausmo intensifikacijos raiška. Dėmesys sutelkiamas į dviejų pagrindinių atlikėjų taką. Remiantis vardu etimologija, apibrėžiamos dvi programos. Pilname Ganimo varde atpažįstamas arabiškas biblinio Jobo atitikmuo, ir tai padeda pagrįsti intertekstinę paralelę. Tokie pat programiški Ganimo mylimosios ir jo sesers vardai. Išskiriama pagrindinė naratyvinė programa – mylinčiųjų susivienijimas, taip pat dvi pagalbinės mylinčiųjų susilaikymo programos. Sudaromos kiekvienos programos aktantinės schemos. Diskurso lygmenyje atskleidžiama somatinio, pasijinio ir kognityvinio lygmenų sąveika, nagrinėjami modaliniai subjektų konfliktai.

Šiame *Semiotikos* sąsiuvinyje vieši pirmasis semiotinių idėjų skleidėjas Lietuvoje Tomas Venclova. Jo metodologinis orientyras buvo Jurijaus Lotmano suburta Tartu-Maskvos semiotikos mokykla. Nors vėlesnieji kultūrologiniai Venclovos darbai nesiriboja semiotika, jo išvalgų pėdsakas lietuvių semiotikos kelyje ryškus. Straipsnyje, kuris parengtas Lietuvos edukologijos universitete 2014 m. skaitytos paskaitos pagrindu, autorius svarsto teksto ir subteksto santykius. Pastarasis terminas apibrėžiamas kaip „ankstesnis tekstas, kurio pėdsakai yra likę mūsų nagrinėjamame tekste“. Pėdsakų ieškoma ne genetiniu, o generatyviniu pagrindu – giliajame prasmės lygmenyje, valdančiame diskurso raišką. Borisas Pasternakas eilėraštyje „Liepos audra“ ne mėgdžioja akivaizdų subtekstą – žinomą Fiodoro Tiutčevo eilėraščių „Pavasario audra“, o jį invertuoja: apverčia ir net paneigia. Tas pats pasakytina apie Pasternako eilėraščio „Demonas atminimui“ santykį su Michailo Lermontovo poema ir jos bibliniu kontekstu.

Iš Lotmano semiotikos analizės autorius perima prasmingumo prezumpcijos principą: poetinis tekstas suvokiamas kaip visuminė reikšmė. Prasmingi yra visų kalbinės raiškos elementų santykiai – nuo metrikos, fonikos, kompozicijos iki semantinių opozicijų, laiko

bei erdvės figūrų ir atpažįstamų užtekstinių ryšių. Nagrinėjant eilėraščių „Demono atminimui“, išryškinamas Greimo suformuluotas išraiškos ir turinio plotmių izomorfizmo principas. Kirčiuotų balsių simetrija prozodijos lygmenyje atitinka Demoną rankų ir sparnų simetriškumą, o zurnos grojimą perteikiančioje aliteracijoje perskaitoma semantiškai reikšminga anagrama „urna“. Metro ir rimų sutapimas yra pagrindinis argumentas, leidžiantis Pasternako eilėraščių laikyti Antano Venclovos eilėraščio „Lermontovas“ subtekstu.

Atidžiu dėmesiu visiems teksto lygmenims Tomo Venclovos analizė skiriasi nuo vienos plotmės sutapimų registravimo, neretai būdingo intertekstualumo tyrinėjimams, ir yra artima semiotinės analizės nuostatoms.

Greimo mokinys, atstovaujantis psychosemiotinei tyrimų kryptiai, Ivanas Darrault-Harris bando atsekti iki šiol netyrinėtą psichoanalizės pėdsaką Greimo teorinėse konstrukcijose. Straipsnio akstinas buvo jo autoriui Greimo mažiau kaip metai prieš mirtį rašytas laiškas (publikuojame jo faksimilę ir vertimą), kuriame Paryžiaus semiotikos mokyklos ikūrėjas kalba apie didžiulį poveikį jam turėjusį Sigmundo Freudą *Sapnų aiškinimą*. Beje, tame pačiame laiške, neminėdamas pavardės, Greimas kalba ir apie savo susirašinėjimą su Aleksandra Kašubiene, užsimojusia išsiaiškinti savo sapnus. *Nihil humanum...* – šypteli Greimas.

Struktūrinėje semantikoje kurdamas aktantinių reikšmės modelį, Greimas griežtai atsiribojo nuo psichoanalitinės sąmoningumo ir nesąmoningumo, išreikštosios ir slaptosios plotmės priešpriešos. Jo išeities taškas buvo sintaksinės struktūros, o ne energetinė varų teorija. Bet tuo pat metu į savo kalbines konstrukcijas jis įvedė sąmonės pėdsaką pripažindamas, kad svarstant subjekto ir objekto santykius neįmanoma apeiti psichoanalitinės geismo problemikos. Kritikuodamas to meto psichokritikos bandymus pasitelkti psichoanalizę literatūros diskursams aiškinti, jis pats etnoliteratūrinės kilmės aktantinių modelį praturtina psychodraminių seansų medžiaga.

Darrault-Harris Freudą ir Greimo teorijas lygina ne genetiniu, o tipologiniu požiūriu. Jis išvelgia architektūrinę homologiją tarp, viena vertus, Greimo generatyvinio modelio gelminių ir paviršinių

struktūrų ir, kita vertus, Freudo latentinės ir išreikštosios plotmių. Pasak Darrault-Harris, abu mąstytojai susiduria su panašia teorine perėjimo iš žemesniojo į aukštesnįjį lygmenį problema. Tai, ką Greimas vadina konversija, Freudas aiškina energetinėmis sutirštėjimo ir perstūmimo procedūromis, kuriomis siekiama apgauti cenzūruojančio proto budrumą. Greimas generatyvinį taką suvokia kaip prasmės praturtinimą, arba prieaugį, – priešingai negu Freudas, skelbęs, kad išreikštasis turinys, kitaip nei latentinis, nieko nauja nesukuria.

Pasijų semiotikoje Greimas kartu su Jacques'u Fontanille'u pateikia naują generatyvinio tako architektūrą. Diskusiją su psichoanalize nustelbia stiprėjantys fenomenologijos atgarsiai. Reikšmės gimimas susiejamas su suvokiančio kūno tarpininkavimu. Apibrėžiant daiktų būvio ir sielos būsenų santykių įvedama forijos samprata, pasak Darrault-Harris, atitinkanti Freudo nesąmoningąją sferą.

Dramatiški Greimo santykiai su Jacques'u Lacanu, atidžiau ir kritiškiau nei kiti psichoanalitikai diskutavusiu su šiuolaikine kalbotyra. Jų besimezgantis bendradarbiavimas nutrūko dėl etinių nesutarimų. Bet Lacano įvesta „prisiėmimo“ sąvoka – kaip sąmoningumo ir nesąmoningumo priešpriešos alternatyva – nuo *Struktūrinės semantikos* išliko Greimo teorinių svarstymų akiratyje. Ją perėmė Jeano-Claude'o Coquet „subjektinė semiotika“, kuriai Darrault-Harris akivaizdžiai simpatizuoja.

Semiotikams dažnai priekaištaujama dėl tariamo semiotikos metodo uždarumo. Šio sąsiuvinio publikacijos rodo, kad semiotiniai instrumentai nėra formalios metodologinės pratybos, o veikiau būdas „įkąsti“ diskurso tikrovę.

Kęstutis Nastopka